

DEBAT

Sociologie in Nederland: graag minder van hetzelfde!

Debat: Rethink Sociology*

Caroline Dewilde & Peter Achterberg

Recent publiceerde de QANU (2014 – het bureau verantwoordelijk voor de Quality Assurance Netherlands Universities – haar bevindingen naar aanleiding van de onderzoeksvisitatie voor de periode 2007 tot 2012. Naar goede gewoonte werd het sociologisch onderzoek in Nederland als ‘excellent’ beoordeeld: voornamelijk wanneer het gaat om internationale publicaties in al dan niet toonaangevende, *peer-reviewed* tijdschriften behoren de Nederlandse (of in Nederland werkende) sociologen tot de internationale top. Ook wat betreft de afgeleverde proefschriften is de visitatie lovend: het aantal en de kwaliteit van de *peer-reviewed* artikelen waaruit deze bestaan, geven de afgestudeerde promovendi een voorsprong op de internationale academische arbeidsmarkt. Tegelijkertijd wordt in het visitatierapport het belang van het behoud van de (eerder beperkte?) diversiteit benadrukt, net als de idee dat ‘meer niet noodzakelijk beter is’, en dat senior onderzoekers zich idealiter vaker zouden engageren tot het schrijven van monografieën en andere boeken (bijvoorbeeld *edited volumes*). Dit type publicaties is bijvoorbeeld meer toegankelijk voor het grote publiek (waaronder ook studenten) en verduidelijkt de maatschappelijke relevantie en publieke dimensie van de sociologie. Verder laten boeken onderzoekers toe antwoorden te formuleren op onderzoeksvragen die ‘groter’ of ‘breder’ zijn dan de probleemstellingen en probleemstellinkjes die doorgaans worden beantwoord binnen het opgelegde format van 8.000 woorden in voornoemde tijdschriftartikelen. Deze laatste bedenkingen worden trouwens niet op zo’n duidelijke manier omschreven in het visitatierapport, maar leiden we ook af op basis van het ruimere debat over de sociologie dat zich op het vaderlandse toneel afspeelt.

Onder meer door de Nederlandse Vereniging voor Sociologie (NSV) wordt al geruime tijd aangekaart dat een aantal trends binnen de Nederlandse sociologie mogelijk haar toekomst ondermijnen. Zo werd naar aanleiding van het NSV-actualiteitscollege 2010 over ‘de publieke rol van de sociologie’ gesteld dat de professionalisering van de vaksociologie, beoefend aan universiteiten, er mede toe heeft bijgedragen dat deze maatschappelijk irrelevant is geworden (citatie van De Swaan, in Veldheer 2011). Onder druk van allerlei productiviteits- en kwaliteitsmetingen zijn sociologen zich meer en meer gaan richten op voornoemde artike-

* Beide auteurs zijn verbonden aan het Departement Sociologie van Tilburg University. Deze bijdrage bevat de persoonlijke opinies van de auteurs.

len in Engelstalige, bij voorkeur *peer-reviewed*, tijdschriften. De inhoud van dergelijke publicaties is echter vaak meer gericht op de 'snelle' productie van instrumentele kennis (bijvoorbeeld: levert een andere operationalisering een ander resultaat op, levert de nieuwste methodologie hetzelfde resultaat op?) dan van reflexieve kennis. Deze laatste vereist immers een kritische analyse van de kennisinhoud op zich, de theoretische assumpties die eraan ten grondslag liggen of de omstandigheden waaronder kennis wordt geproduceerd (Burawoy 2005). Dergelijke benadering vereist ook dat onderzoekers bekend zijn met zowel de klassieke als de hedendaagse sociologische literatuur. De kennisexplosie van de laatste decennia zorgt er trouwens voor dat dergelijke reflexieve sociologie almaar minder behapbaar en meer tijdrovend wordt. Ook kwalitatief onderzoek, analyses van institutionele veranderingen en historisch-sociologisch onderzoek zijn vaak meer tijdsintensief en vereisen een bredere historische en/of theoretische kennisbasis. Dat de Nederlandse sociologie zich hoofdzakelijk in een meer kwantitatieve richting heeft ontwikkeld, wordt impliciet toegeschreven aan de stringente output- en publicatiecriteria, die leiden tot 'een vervreemdende en verstarrende monocultuur' (NSV 2013) en tot het opsplitsen van onderzoeksvragen 'in de kleinst mogelijke publicable onderdelen' (bijdrage De Vries, in Veldheer 2011), in de wandelgangen ook wel eens 'kaasschaafpublicaties' genoemd.

Hoewel dit alles ons inziens niet betekent dat het sociologisch onderzoek in Nederland irrelevant is geworden, betekent het allicht wel dat de verschillende publieken van de sociologie dat zo aanvoelen. Zeker nu maatschappelijke valorisatie, vermarkting en publieke relevantie actueler dan ooit lijken te zijn. De professionalisering van de sociologie en de bijgaande publicatiecultuur hebben ervoor gezorgd dat de hoofdvragen van de sociologie (ongelijkheid, sociale verandering, cohesie, individualisering, rationalisering, globalisering) worden uiteengelegd in (soms heel veel) kleinere onderzoeksvragen, waarbij het vaker voorkomt dat het verband met de hoofdvragen niet wordt gelegd, of niet wordt uitgelegd. Hoewel we hiermee het risico lopen de spreekwoordelijke knuppel in het hoenderhok te gooien, is een deel van de door de visitatiecommissie bejubelde proefschriften hier syptomatisch voor. Kritiek op proefschriften waarvan een gedeelte reeds door *peers* is beoordeeld en goed bevonden, lijkt misschien lastig, maar naast een outputevaluatie hoort eigenlijk ook een procesevaluatie. De meeste provendi werken tegenwoordig in voorgestructureerde projecten – hierbij is het voor de promotor duidelijk hoe een project past in het grotere geheel der dingen, maar voor de promovendus is dat vaak lastiger. Nogal wat gepubliceerde proefschriften bevatten slechts een mager theoretisch overkoepelend kader, theoretische en empirische inconsistenties tussen de verschillende op artikelen gebaseerde hoofdstukken, en weinig referenties naar de klassieke sociologische literatuur, in casu boeken. Het is bovendien onduidelijk waar het auteurschap van de (co)promotoren begint en eindigt, iets wat in het buitenland met argwaan wordt bekeken. In Duitsland en het Verenigd Koninkrijk zijn *co-authored* publicaties met (co)promotoren *not done*, en ligt het aantal doctorandi met een vergelijkbaar *track record* uiteraard lager. De vraag stelt zich echter of promovendi niet meer de kans zouden moeten krijgen om, met vallen en opstaan, zelfstandig een veel bredere theoretische basis te verwerven. Dergelijke terugkeer naar het 'oude model' zou allicht

ook de inzetbaarheid in het onderwijs van afgestudeerde promovendi verhogen. Nogal wat beginnende docenten verzuipen in de achterstand die ze moeten inhalen wanneer ze zelf voor de collegezaal meer algemene sociologische concepten moeten uitleggen en verbinden aan hedendaags onderzoek.

Terwijl het debat zich aanvankelijk concentreerde op het wegdeemsteren van de publieke rol van de sociologie en de vermoedelijke oorzaken hiervan, werden voornoemde punten recent opnieuw onder de aandacht gebracht in het advies van de NSV met betrekking tot de kwaliteitsbeoordeling van het sociologisch onderzoek. In dit document wordt, kort gesteld, gepleit voor een meer gevarieerde en evenwichtige lijst van beoordelingscriteria, waarbij ook (leer)boeken, Nederlandstalige publicaties over de Nederlandse samenleving en bijdragen aan het maatschappelijke debat sterker worden gewaardeerd. Dergelijke wijziging in de beoordelingscriteria wordt verondersteld de diversiteit binnen de beroepsgemeenschap van sociologen ten goede te komen. Deze diversiteit wordt in navolging van Burawoy (2005) omschreven in termen van vier soorten kennis: *professional sociology* (sociologie voor vakgenoten), *policy sociology* (sociologie voor beleidsmakers, hun adviseurs en uitvoerders), *public sociology* (sociologie voor burgers) en *critical sociology* (maatschappij- en wetenschapskritiek, vooral voor vakgenoten). Deze vierdeling is inzichtelijk en wordt vaak geciteerd, maar naar onze mening is de professionele sociologie wel heel erg dominant ten opzichte van de overige drie typen. Een kanttekening is dat ook kritische sociologen en sociologen die onderzoek doen *van* beleid (in plaats van *voor* beleid) ook professionele sociologen zijn. De vraag is hoe we de sociologie terug meer diversiteit kunnen geven, zowel inzake insteek als onderwerp en methode. Het antwoord ligt hierbij inderdaad wellicht bij het terug opwaarderen van verschillen onderzoekstijlen/profielen van docenten en hoogleraren. In de NSV-aanbeveling wordt terecht opgemerkt dat al deze specialisaties zelden in één individu worden verenigd, maar diversiteit op het niveau van afdelingen vereisen.

Vóór de verzelfstandiging van allerlei 'beleidsgericht' of 'extern gefinancierd' onderzoek in afzonderlijke beleidsinstituten die vervolgens werden onderworpen aan een marktlogica, waren beleidsonderzoekers vaak gewoon deel van een afdeling en droegen zij bij tot het onderwijs (zoals dat in Vlaanderen trouwens nog steeds het geval is). Door hun financiële onafhankelijkheid – ze werden/worden immers tewerkgesteld door de universiteit – konden of kunnen dergelijke beleidsonderzoekers zich niet alleen bezighouden met sociologie *voor* beleid, maar ook met sociologie *van* beleid. Sociologie *van* beleid staat rechtstreeks in verband met de hoofdvragen van de sociologie: westerse verzorgingsstaten zijn immers het collectieve antwoord van de samenleving op verdelingsproblemen, en veranderingen in verzorgingsstaten bepalen in grote mate veranderingen in levenskansen van mensen. Beleids sociologen kijken met een andere bril naar de verzorgingsstaat dan bijvoorbeeld bestuurskundigen, en hebben andere inzichten bij te dragen. Hun ervaring met de cumulatie van extern gefinancierd onderzoek stelt dergelijke onderzoekers in staat om inzicht te verwerven in bijvoorbeeld de samenhang tussen sociale problemen, de onbedoelde effecten van beleid, het ontstaan van nieuwe sociale problemen, of de rol van macht, conflict en ideologie bij het maken en het uitvoeren van beleid. Dergelijke onderzoekers kijken met een andere, meer

theoretisch bril naar beleidsonderzoek en zijn ook in staat om, op basis van hun ervaring, bij te dragen tot de sociologie als discipline. Bovendien houden ze de vinger aan de pols wanneer het gaat om maatschappelijke verandering en nieuw opduikende problemen die relevant zijn voor sociologen. De uittocht van onderzoek voor en van beleid naar allerlei beleidsgerichte, afgescheiden instituten heeft geleid tot een zekere kennisdeflatie met betrekking tot de complexiteit van de samenleving en sociologisch onderzoek hiernaar, en – zeker na de impact van de economische crisis op de leefbaarheid van deze instituten – tot een regelrecht verlies aan kennis. Kortom, beleidssociologen schrijven niet alleen maar beleidsaanbevelingen, ze dragen ook bij tot de theoretische kennis over institutionele en sociale veranderingen in de samenleving en de gevolgen hiervan voor de levenskansen van Nederlanders.

Een andere onderzoekstijl die in de loop der jaren nagenoeg is verdwenen, is de hoogleraar/docent die met vaak langere tussenpozen een meer theoretisch georiënteerd 'boekwerk' schrijft. Dergelijke boeken bevatten vaak complexe inhoudelijke analyses van langlopende sociale veranderingen, maar zijn niet meteen gericht op methodologische vernieuwing of het toetsen van hypothesen. Zo'n socioloog als Willem Schinkel, met zijn vooral op theoretische inzichten georiënteerde boeken, is in Nederland dan ook eerder uitzondering dan regel. *Peer-reviewed* tijdschriften staan veelal niet erg open voor (hoofd)stukken uit dergelijke werken, mochten ze al worden ingestuurd: te lang, te complex, bouwen niet voort op bestaand onderzoek, te veel speculatie en te weinig empirische toetsing. Daarnaast laten deze boeken zich niet schrijven aan het tempo van twee tot drie stuks per jaar. Tussen *Politics against Markets* (1985) en *The Three Worlds of Welfare Capitalism* (1990) zitten vijf jaar, tussen dit laatste en *The Social Foundations of Postindustrial Economies* (1999) maar liefst negen. En wie weet nog dat Esping-Andersen eigenlijk de mosterd haalde bij Titmuss (die geen boeken schreef, maar *lectures* voor zijn studenten) en Polanyi? Ondanks, en misschien ook dankzij, de vele methodologische kritieken is het werk van Esping-Andersen een van de belangrijkste inspiratiebronnen voor Nederlandse onderzoekers die vergelijkend kwantitatief onderzoek doen naar het individu, diens levenskansen, attitudes, gedrag en beslissingen binnen de context van de verzorgingsstaat en het bredere welvaartsregime. Dergelijke boeken vervullen aldus een belangrijke functie: ze brengen nieuwe ideeën en conceptuele kaders aan, die vervolgens hele horden empirische onderzoekers van inspiratie voorzien: is het wel wáár wat hier wordt gezegd, en onder welke omstandigheden? Voor welke Nederlanders wel of niet? Zonder deze werken – denk bijvoorbeeld ook aan *Risk Society* (1992) van Beck, *Bowling Alone* (2000) van Putnam of meer recent *The Spirit Level* (2009) van Wilkinson en Pickett – dreigt een intellectuele verarming van het meer empirisch hypothesetoetsend onderzoek; er zijn minder prangende vragen behorend tot een grotere onderzoeksagenda die dringend een deftig antwoord behoeven. Is het echt zo dat er een democratisering van het armoederisico heeft plaatsgevonden (nee dus), of dat meer ongelijke samenlevingen slechter af zijn (het lijkt er wel op, maar soms ook weer niet), ook wanneer we ingewikkelde longitudinale data-analysetechnieken loslaten op hoogwaardige data?

De afstand van de op hypothesetoetsend onderzoek gerichte onderzoeksgroepen in Nederland ten opzichte van beleidsrelevant onderzoek, van theoretisch georiënteerd onderzoek en van de samenleving zelf laat zich ten slotte dubbel zo hard voelen in het huidige, op maatschappelijke valorisatie gerichte tijdsgewricht. Daarbij lijkt alles wat met de maatschappij te maken heeft bijzonder populair. Zo is er bijvoorbeeld aan onze universiteit bijna geen master meer te vinden zonder het bijvoegsel ‘& society’. Dus moet het voor sociologen een koud kunstje zijn om de vruchten van hun onderzoek maatschappelijk van nut te maken. Maar dat laatste valt nog niet mee. Het is waar, er worden prachtige datasets verzameld en geanalyseerd. Er worden artikelen in de meest vooraanstaande tijdschriften mee vol geschreven. Maar Nederlandse sociologen zijn al amper met elkaar in debat, zij zijn vooral in debat met andere internationale specialisten op hun terrein, laat staan dat ze debatteren met het Nederlandse publiek. Sociologen, in de ogen van velen ‘jarenlang vretend uit de Nederlandse staatsruif’, kunnen het zich niet langer permitteren om zich louter en alleen te blijven richten op het internationale veld. De vertaalslag zal moeten worden gemaakt. Al die correlaties die we vinden, gaan natuurlijk over mensen – soms wordt dat wel eens vergeten – en dat maakt het bij uitstek relevant voor diezelfde mensen. Nu zijn de succesvolle voorbeelden van geslaagde vertaalslagen in toenemende mate aanwezig. Sociologen mengen zich via oude en nieuwe media in debatten over actuele kwesties. En via websites als socialevraagstukken.nl en stukroodvlees.nl wordt getracht aan een breed publiek de bredere relevantie duidelijk te maken. Het wordt hoog tijd voor een sociologische variant daarop. Een bredere variatie aan onderzoeksonderwerpen en onderzoeksstijlen zal er tevens voor zorgen dat we terug meer voeling krijgen met actuele sociale trends en nieuwe issues.

Nu we hebben geschetst hoe deze diversiteit eruitziet, rest de vraag hoe we dit ideaal kunnen bereiken. De NSV-aanbeveling lijkt er van uit te gaan dat een meer evenwichtige kwaliteitsbeoordeling van diversiteit ook daadwerkelijk tot meer variatie zal leiden op het niveau van afdelingen. Dit lijkt ons echter nogal voluntaristisch. Hoewel een zekere overwinning is geboekt met het verdwijnen van het criterium ‘productiviteit’ uit het Standaard Evaluatie Protocol voor 2015-2021 (opgesteld door KNAW, VNSU en NWO), blijkt het tellen van *peer-reviewed* publicaties en citaties nu onder het criterium ‘kwaliteit’ te vallen. Kwaliteit is immers lastig te beoordelen zonder tastbare en leesbare output: wie zal zeggen wat goede sociologie is? De snelste weg naar een goede beoordeling lijkt dan toch weer een strategie te zijn die Engelstalige tijdschriftartikelen maximaliseert, gecombineerd met een enkele Nederlandstalige publicatie. Welke afdelingen gaan actief investeren in de andere onderzoeksstijlen, waarvan de ‘opbrengst’ meer onzeker is? Een gerelateerd punt is dat in de loop der jaren de spoeling wel erg dun is geworden: de marginalisering van beleidssociologen en boekenschrijvers heeft er namelijk toe geleid dat wij allemaal erg op elkaar zijn gaan lijken. Met name bij de jongere generaties stelt zich een gebrek aan gediversifieerde kennis. Het gevaar bestaat dus dat we wel zouden willen, maar niet kunnen. Het aanpassen van de beoordelingscriteria is één stap in de goede richting; volgende stappen betreffen wellicht een ander aanwervingsbeleid, andere financiële strategieën en een ander personeelsbeleid. Meer vragen dan antwoorden dus.

Literatuur

- Burawoy, M. (2005) For Public Sociology. *American Sociological Review*, 70(februari): 4-28.
- NSV (2013) *Naar een evenwichtige kwaliteitsbeoordeling van sociologisch onderzoek. Advies van de Nederlandse Sociologische Vereniging.*
- QANU (2014) *QANU Research Review. Sociology 2007-2012.* Utrecht: QANU (Quality Assurance Netherlands Universities).
- Veldheer, V. (red.) (2011) *De publieke rol van de sociologie. Actualiteitscollege NSV.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.